

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331960>

ШУМІЛНА О. А.

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка.
Доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри теорії
музики (Львів, Україна).

Shumilina, Olha. Mykola Lysenko Lviv National Academy
of Music. Doctor of Art Studies (Dr. Hab.), Professor at the Depart-
ment of Music Theory (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2615-1208>

© Шуміліна О. А., 2024.

shumili2016@gmail.com

ПРО ДВА ЗАБУТІ ЮВІЛЕЇ

ABOUT TWO FORGOTTEN ANNIVERSARIES

Дуже уважно переглянувши цьогорічний перелік ювілейних дат, я не знайшла в ньому навіть згадок про дві події, які, на мій погляд, надзвичайно важливі для української музичної культури.

300 років тому, 1723 року був укладений останній прижиттєвий список Граматики Миколи Дилецького. Це відбулося в Санкт-Петербурзі, щойно заснованій столиці Російської імперії. Постать Миколи Дилецького та його теоретична праця мають непересічне значення для української музичної культури доби Бароко і наступних часів. Вони свідчать про високий рівень розвитку музично-теоретичної думки і практики написання концертних композицій, яка набагато випередила свій час. Список трактату зберігається у Львові, у Національному музеї Шептицького, і свого часу, 1970 року, його опублікувала Олександра Цалай-Якименко. Текст рукопису має позначення *mano proprio*, тобто власною рукою, і це означає, що Дилецький підписався власноруч. Це стало підставою для уточнення років життя композитора,

а віднайдення значної кількості концертів Дилецького на три і чотири голоси підтвердили гіпотезу про стилістичну еволюцію його творчості. Петербурзький список Граматики написано українською мовою, це означає, що його було укладено для навчання співаків, які приїздили в Петербург з України. Тепер це унікальна історична пам'ятка барокового часу.

Про Петербурзький список Граматики йшлося на цьому річному жовтневому засіданні музикознавчої комісії НТШ у Львові. Загалом Граматиці та її автору — Дилецькому можна було б присвятити окрему конференцію.

Другий ювілей: 250 років тому, 1773 року, відбувалася прем'єрна вистава опери «Демофонт» Максима Березовського, написана під час перебування композитора в Італії після навчання в Болонії у падре Мартіні й отримання статусу *Maestro di cappella* в Болонській філармонічній академії. Прем'єра відбулася в лютому 1773 року в італійському портовому місті Ліворно, у театрі Сан-Себастьяно. Рецензія на прем'єрне виконання опери опублікована у ліворнській газеті «*Notizie del mondo*» від 27 лютого 1773 року, тобто подія була справжньою і мала такий резонанс у Російській імперії, що про неї написав Болховітінов у першій біографічній статті про Березовського [1805].

«Демофонт» — це перша опера українського композитора для професійної сцени, і в цьому полягає її історичне значення. Сюжет опери розгортається в античному місті-державі Херсонес, на території Кримського півострова. Вибір такого сюжету не випадковий, його можна пояснити тогочасними політичними подіями, серед яких — війна між Російською та Османською імперіями, зокрема за Кримський півострів, який на той час перебував під турецькою юрисдикцією. Приводом для створення і виконання опери стали успішні воєнні дії, насамперед знищення османського флоту в Чесменській битві. У Ліворно стояла флотилія на чолі з графом Олексієм Орловим, який і замовив оперу.

Автор лібрето — знаменитий італійський драматург П'єтро Метастазіо. Лібрето написане 1773 року і, за тогочасною

традицією, його взяли в роботу різні композитори. Тепер відомо майже про сотню «Демофонтів», написаних на текст Метастазіо. За жанром це опера-seria на три дії (у той час вона мала назву «драма з музикою»). За лібрето, у першій дії опери Березовського мало бути 13 сцен, у другій і третій дії — по 11 сцен. Загалом в опері є 24 арії (по 4 у Демофонта, Тіманта, Дирцеї, Черінто і Креузи, три у Матузіо й одна в Адрасто), один дует (Тіманта і Дирцеї) та один завершальний хор.

Оскільки партитуру «Демофонта» не знайдено, на сьогодні з усього півного матеріалу відомі тільки чотири арії, які виявив швейцарський дослідник Роберт Моозер (Johann Jacob Moser) у бібліотеці Флорентійської консерваторії імені Луїджі Керубіні (Conservatorio Luigi Cherubini). Вони містяться у величезному рукописному збірнику разом з аріями з опери «Демофонт» Паскуале Анфоссі й аріями Нікколо Піччіні. Усі арії датовані 1773 роком і мають партитурний запис. Загалом у цьому збірнику 266 сторінок і перу Березовського належать чотири останні арії — це дві арії Тіманта для сопрано і дві арії Демофонта для тенора. Перша з них — арія Тіманта «*Misero Pargoletto*», за оперним лібрето, її виконували у п'ятій сцені третьої дії. Далі дві арії Демофонта — «*Per lei*» із третьої сцени першої дії та «*Mentre il Cor*», якої немає у сценарному плані, тому вона є вставним номером. Останньою у збірнику зафіксована арія Тіманта «*Prudente mi*» з другої сцени другої дії. Крім арій, у вказаних сценах були речитативи й діалоги, яких у флорентійському рукопису немає.

Крім арій, у римському приватному архіві Доріо Памфілі (Doria Pamphilj) виявлено рукопис симфонії до мажор Березовського [Шуміліна, 2018]. Вона написана як оперна увертюра і являє собою тричастинний цикл зі сповненим театральних ефектів початковим *Allegro* і скороченим фіналом. Тому є підстави вважати, що ця «італійська» симфонія була увертюрою до опери «Демофонт».

І арії, і симфонія тепер опубліковані й доступні для виконання і дослідження [Березовський, 1988; 2021]. Ознайомлення з цими творами переконує в тому, що майстерність Березовського-композитора дивовижна. У світській музиці він постає яскравим представником італійської композиторської школи. Варто нагадати, що виконавцями партій у прем'єрній виставі «Демофонта» в місті Ліворно були відомі італійські співаки, яких зараз називали б зірками оперної сцени: кастрати Джакомо Веролі (Giacomo Veroli) і Франческо Поррі (Francesco Porri), тенор Джузеппе Аффері (Giuseppe Afferi) і сопраністка Камілла Маттеї (Camilla Mattei). Афіша з іменами композитора й виконавців була опублікована у міланському «Вказівнику театральних вистав» («Indice de' spettacoli teatrali della primavera») за 1773 рік, отже, інформація достовірна. Користуючись нагодою, хочу застерегти від доволі поширеного твердження, що «Демофонт» — це опера-пастіччо, яку написали кілька авторів (цю ідею свого часу висловила Лариса Івченко). В афіші 1773 року, як і в рецензії на виставу, чітко вказано, що автор музики — «синьйор маестро Березовський».

Сучасна постановка опери «Демофонт» Максима Березовського на оперній сцені можлива лише за умови реконструкції матеріалу, обсяг якого перевищує наявний. Сцени, яких немає в наявності, можна взяти з «Демофонтів» інших композиторів, з якими Березовський мав творчі контакти (наприклад, Йозефа Мисливичека, Бальдассаре Галуппі або Томмазо Траетти чи навіть Моцарта, який написав три арії), але тоді насправді це буде опера-пастіччо і тоді не можна вказувати на афіші авторство одного лише Березовського та інформувати музичне товариство про відродження опери. Тому сподіваймося на диво і чекаємо на рукописну партитуру, віднайдення якої матиме справді історичне значення.

Збережені арії виконувались в записувались в Україні. Арію Тіманта «Misero Pargoletto» із третьої дії опери записала відома українська співачка, народна артистка України Лідія Забіляста (запис 1986 року). В арії, написаної для співака-

сопраніста, кілька разів змінюється характер музики. Дія наближається до розв'язки, Тімант дізнається про те, хто його справжній батько, і розуміє, що має таємну дитину від своєї сестри. У музиці арії втілена реакція Тіманта — спочатку розпач, а далі — жах і сум'яття. Перший стан відображено повільною кантиленою, другий — драматичними репліками, прискореннями темпу, нестійкими гармоніями. Арія має тричастинну форму з поверненням до початкової кантилени в репризному розділі.

Опера «Демофонт» Максима Березовського має надзвичайно важливе значення для української музичної культури. Розвиток оперного жанру почався з високої позиції, цьому сприяли професійний рівень композитора, його фахова освіта і практичний досвід виступів в італійській опері як соліста і музиканта-інструменталіста, а також меценатство держави, цього разу — графа Олексія Орлова, про це теж не слід забувати.

Тож обидві події варті того, щоб їх відзначити як ювілейні й обговорити під час роботи конференції.

Список використаної літератури

Література

1. Болховитинов Е. А. Березовский. Друг просвещения : журнал. 1805. Июнь. С. 224—225.
2. Дилецький М. П. Граматика музикальна. Фотокопія рукопису 1723 року / підгот. О. С. Цалай-Якименко, ред.. М. Гордійчук та ін. Київ : Муз. Україна, 1970. ХСІІІ, 109 с.
3. Сиротинська Н. І. «Граматика музикальна» Миколи Дилецького в контексті просвітницьких тенденцій XVII століття. *Український мистецтвознавчий дискурс*. Київ, 2021. Вип. 1. С. 39–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2021.1.4>.
4. Цалай-Якименко О. С. Опис рукопису Миколи Дилецького «Граматика музикальна». *Архіви України*. 1967. № 2. С. 66–71.
5. Шуміліна О. А. Симфонія C-dur Максима Березовського у контексті нового біографічного сценарію життєтворчості митця.

Музикознавчий універсум. Наукові записки ЛНМА імені М. В. Лисенка. Львів, 2018. Вип. 42–43. С. 13–25.

6. Юрченко М. С. Максим Березовський в Італії. *Українська музична спадщина: Статті. Матеріали. Документи.* Київ : Муз. Україна, 1989. Вип. 1. С. 67–79.

Нотні джерела

1. Березовський М. С. Арії з опери «Демофонт»; партитура, клавір ; вірші П. Метастазіо / заг. ред. В. Белякова, М. Юрченка. Київ : Муз. Україна, 1988. 88 с.

2. Березовський М. С. Три симфонії / ред. К. Карабиця. Київ : Муз. Україна, 2021. 104 с., 9 партій (172 с., розд. пагінація).